

Boskapsvaktande hundar mot rovdjursangrepp på tamdjur

Viltskadecenter 2015

VILTSKADE
CENTER

Merparten av innehållet i detta häfte är hämtat från den nordamerikanska skriften ”*Livestock Protection Dogs – Protecting Sheep from Predators*” av Jeffrey S. Green & Roger A. Woodruff. United States Department of Agriculture, Animal and Plant Health Inspection Service. 1993.

Alla rekommendationer och råd från andra författare och institutioner är hänvisade i texten.

Översättning och svenska texter: Viltskadecenter, Linn Svensson

Utgivare: Viltskadecenter, Institutionen för ekologi, Sveriges Lantbruksuniversitet

Första tryckningen 2005. Reviderad upplaga 2006 och 2015

ISBN 978-91-86331-83-2 © Viltskadecenter 2015

Innehåll

Introduktion	2
Inledning	2
Konceptet ”Boskapsvaktande hund”	4
Att välja rätt hund	5
Karakteristik hos en fungerande boskapsvaktande hund	5
Att tänka på	5
Att välja ras	6
Hane eller tik?	8
Hur många hundar?	10
Från valp till boskapsvaktande hund	13
Socialisering	13
Träning och lydnad	17
Miljöträning och kontakt med människor	19
Samspel mellan hund och får	20
Hundens ålder och effektiv vakt	22
Dagliga rutiner	23
Hundens reaktion på obehagliga upplevelser	24
Lamningsperioden	25
Boskaapsvaktande hundar och vallhundar	26
Hundar i arbete	27
Hundar i hagar och hägn	27
Hundar med djur på fritt bete	29
Flyttning av hundar mellan fårfloccar och hägn	30
Möten mellan hundar och rovdjur	31
För- och nackdelar med boskapsvaktande hundar	32
Ägaransvar	34
Hund och människa	34
Hundens hälsa	35
Lagstiftning om hundhållning i Sverige	36
Förslag till problemlösning	38
Referenser	41
Mer litteratur om boskapsvaktande hundar	41

Introduktion

Inledning

I flera delar av världen används boskapsvaktande hundar som en metod för att skydda tamdjur från att skadas eller dödas av rovdjur. Metoden är i många länder tradition och härstammar i vissa fall så långt tillbaka som ett par tusen år. I andra delar av världen har metoden introducerats först på senare år och används idag som en metod bland många för att minska risken för rovdjursangrepp på tamdjur. Flera länder i Europa har inhemska hundraser som avlats fram i syfte att arbeta som boskapsvaktande hundar. Sverige har ingen egen inhemsk boskapsvaktande ras.

Hundarna kan användas på olika sätt:

- 1) De kan tillsammans med herdar vakta tamdjursflocken.
- 2) De kan gå ensamma (utan herde) med djur som betar i hägn.
- 3) De kan gå ensamma (utan herde) med djur på fritt bete.

Det mest effektiva sättet att använda hundarna på är förmodligen att använda dem tillsammans med herdar. I Sverige är dock den vanligaste varianten att låta hundarna gå med tamdjur i hägn.

Det råder inga tvivel om att den här traditionella metoden fungerar, men den kräver att förutsättningarna är goda. Förutom medfödda anlag att vakta krävs rätt uppfostran och träning. Även en rad andra faktorer kommer att påverka i vilken utsträckning metoden fungerar i olika djurbesättningar eller samhällen, till exempel rovdjurstryck, antal tamdjur som ska skyddas, terrängen som djuren betar i, grannar och samhällets inställning till hundhållning.

Många hundar, men inte alla, blir duktiga boskapsvaktande hundar. Ungefär 60 % av hundar som sätts in i systemet kommer att fungera i sin roll som arbetande hund. (*I. Hansen 2002*). Sedan 2002 i Sverige har ca 30 % av hundarna tagits bort som boskapsvaktare. Den främsta anledningen är att hunden inte fungerat (avsaknad av goda gener eller god fostran), men i några få fall har det inte fungerat med grannar och andra boende i området. Man bör vara medveten om att det krävs

mycket tid, energi, tålamod och ansvar att uppfostra och forma en valp till vuxen boskapsvaktande hund. Djurhållaren bör ha mycket god kännedom om konceptet med boskapsvaktande hundar innan en hund införskaffas och introduceras hos tamdjuren. Grundregeln är att man ska kunna ge hunden de förutsättningar den behöver så långt det är möjligt, i annat fall ska man inte förvänta sig att hunden kommer att fungera som boskapsvaktare.

Hundhållningen i Sverige är reglerad i lag och tillåter inte att hundar går lösa utan uppsikt. Detta gäller även boskapsvaktande hundar i hägn med betesdjur och ett undantag från lagen krävs för att kunna använda metoden här. Även om ett sådant undantag erhålls är det fortfarande djurhållaren som har strikt hundägaransvar.

Målet med denna folder är att ge djurhållare och deras valpar några handfasta tips och råd när de tillsammans ska arbeta för att träna hundarna till bra boskapsvaktare. Texten är i huvudsak en översättning från en nordamerikansk förlaga.

Kangalhund, Gästrikland.

FOTO: TOMAS ERIKSSON

Konceptet "Boskapsvaktande hund"

Grundprincipen är att man ska kunna ge hunden de förutsättningar den behöver så långt det är möjligt, i annat fall ska man inte förvänta sig att hunden kommer att fungera som en boskapsvaktande hund. Den ska socialiseras med tamdjuren så att den av egen fri vilja väljer dem framför människor, andra hundar eller annat som lockar. Med andra ord ska hunden må bra och känna sig tillfreds i sin tamdjursflock och beteshage; den ska nästintill känna sig som ett får i fårflocken. Detta kräver att den introduceras i tamdjursflocken som valp, helst inte äldre än 8 veckor.

Man kan inte förvänta sig att rovdjursangreppen ska minska drastiskt med en gång då man skaffar en boskapsvaktande hund. I de flesta fall skaffar man en valp och det tar tid innan den har vuxit in i sin roll som boskapsvaktare. Det är inte heller säkert att den vuxna hunden kommer att avvärja alla angrepp men omfattningen av skadan under ett angrepp kan minska.

En väl fungerande boskapsvaktande hund ser fåren som sin flock och tillbringar det mesta av sin tid hos dem utan att skada dem. Den skyddar djuren dels genom att skälla, revirmarkera och patrullera området, dels genom att mota bort rovdjur som kommer för nära flocken. Hundens vaktande egenskaper är instinktiva och relativt lite arbete ska behöva läggas på träning, vilken går ut på att förebygga eller träna bort icke önskvärda beteenden, till exempel om hunden tuggar på fårens öron, om den drar iväg på egna turer, eller om den leker för hårt med fåren. Den vaktande hundens framgång är en kombination av genetisk bakgrund och uppfostran, men även av yttre faktorer som storlek på besättning. En för liten besättning kan innebära sysslolöshet för hunden, vilket kan leda till att den föredrar att rymma och hitta på något roligare, medan en för stor besättning kan bli för mycket för en ensam hund att klara av.

En djurhållare som vill använda en boskapsvaktande hund som förebyggande åtgärd mot rovdjursskador får vara beredd på att hen kanske behöver ändra på vissa rutiner för att metoden ska kunna fungera och utnyttjas till fullo. Exempel på rutiner som kan behöva ändras är tillsyn, gruppkonstellationer, storlek på hagar, utfodrings- och vattenplatser och stängsel. Djurhållaren bör även noga ha tänkt igenom om

en boskapsvaktande hund verkligen är en lämplig åtgärd i besättningen.

Slutligen bör djurhållaren vara noga påläst om vilka hundproblem som faktiskt kan uppstå, så att hen kan förebygga dem istället för att behöva jobba med att åtgärda dem senare i hundens liv.

Att välja rätt hund

Karaktär hos en fungerande boskapsvaktande hund

En bra boskapsvaktande hund är alert och självsäker. Den ska kunna agera självständigt och reagera instinktivt när den skyddar flocken. Den undersöker och konfronterar inkräktare, men är samtidigt och framför allt uppmärksam mot fåren, stannar hos dem mest hela tiden och skadar dem inte på något sätt. En undersökande och aggressiv hund är till exempel till lite nytta om den inte håller sig intill fåren. Hunden ska vara vid god hälsa och i fin fysisk form.

Att tänka på

Beteendet hos den vuxna hunden är en kombination av arv (genetiska faktorer) och fostran. Viktigast är de erfarenheter som hunden får under de första månaderna av sitt liv.

Generellt mognar boskapsvaktande hundraser långsamt. De tenderar också att ha kvar vissa valplika beteenden även i vuxen ålder, till exempel tigga om mat, följa föräldrar eller kullsyskon, stanna nära ”hemma” och skälla när något nytt eller konstigt närmar sig. Många saknar också vissa ”rovdjursbeteenden” som att jaga och förfölja ett byte. Det beror dels på avel, dels på att hunden växer upp tillsammans med fåren eller annan djurart den ska vakta.

Komondorer och anatoliska herdehundar verkar nå beteendemässig mognad vid en ålder av 18 –30 månader, medan pyrenéerhundar mognar tidigare. Under mognadsprocessen genomgår hunden ganska snabba förändringar både fysiologiskt och beteendemässigt. En ung hund kan ha ett stort behov av att leka och därför uppvisa ett tämligen irrationellt beteende. En valp eller en unghund kan inte förväntas uppföra sig på samma sätt som en erfaren, vuxen boskapsvaktande hund.

Under de första månaderna med får kommer den unga hunden säkerligen att göra misstag.

Ett annat gemensamt drag för de boskapsvaktande raserna är anlagen för att agera självständigt. Hos vissa andra hundraser avlas uppmärksamheten mot människor fram, men de boskapsvaktande hundarna har historiskt avlats för att kunna agera självständigt i sin roll som just vaktare av tamdjur. Denna egenskap gör att de är svåra att fostra och inte alltid särskilt uppmärksamma på kommandon. Träning av valpen kan hjälpa till att motverka potentiella problem med detta hos den vuxna hunden. En unghund reagerar på en mängd olika stimuli och vissa gensvar kan vara problematiska. Att jaga vilt är till exempel inte tillåtet och ett sådant beteende måste genast korrigeras.

Att välja ras

I en enkätundersökning 1986 i USA, tillfrågades 400 djurhållare om sina hundar. Av de drygt 700 hundarna var 95 % boskapsvaktande raser. Av dessa var 57 % pyrenéer, 18 % komondor, 8 % akbash, 7 % anatolisk herdehund, 3 % maremman och 7 % övriga raser. Graden av effektivitet varierade inte mellan de olika raserna, men skillnader i beteenden förekom. Fler komondorer bet människor än vad pyrenéer, akbash och anatoliska herdehundar gjorde. Pyrenéer skadade

FOTO: RIKAKO FUJITA

Cão da Serra da Estrela

Det finns en rad olika boskapsvaktande hundraser i världen. Många länder i Europa har egna inhemska raser. Bilderna i denna skrift visar några exempel. Det finns även variationer i utseende inom raserna.

FOTO: MARIA SANDGREN

Maremmano Abruzzese

får i mindre utsträckning än vad komondor, akbash och anatolisk herdehund gjorde. En annan utvärdering visade att anatoliska herdehundar tenderade att skada eller döda får i större utsträckning än pyrenéer gjorde. De flesta hundarna i undersökningen var aggressiva mot rovdjur, men pyrenéerhundar var något mindre aggressiva mot andra hundar. Andra studieresultat har visat att pyreneérhundar mognar tidigare än till exempel komondorer och anatoliska herdehundar.

De vanligaste raserna i Sverige under de senaste 15 åren har varit maremmano abruzzese och pyrenéer.

Vissa blodslinjer kan vara bättre än andra och den vaktande förmågan och effektiviteten varierar inom raserna. Det finns ingen garanti för att en hund blir en väl fungerande vakthund bara för att den är av en speciell ras eller från en speciell blodslinje.

Det är möjligt att olika raser eller linjer kan vara olika lämpade för specifika brukningsmetoder (hägn eller fritt bete). Att skaffa en hund vars föräldrar visat att de kan fungera som boskapsvaktande hundar ger en högre sannolikhet för att den ska fungera. Ett andra alternativ är att välja en hund från en kennel som tidigare levererat erkänt bra boskapsvaktande hundar. Fostran kvarstår dock fortfarande som brukarens uppgift och ansvar.

Välj en valp som verkar lagom alert och självsäker och som skäller när det dyker upp nya intryck. En valp som är blyg för människor kan

FOTO: TOMS ERIKSSON

Kangalhund

FOTO: RIKAKO FUJITA

Kaukasisk Owcharka

ändå visa aggressivitet mot rovdjur och utveckla ett starkt band till fåren, men sannolikheten för vaktframgång är förmodligen större om man väljer en självsäker valp.

Studera valpens beteende, både när den är i människors sällskap och när den är själv samt med och utan sina kullsyskon. Alla framgångsrika hundar vid ett forskningscentrum i USA visade positiva tendenser redan mellan tre till åtta månaders ålder. Vissa karaktärer växer visserligen fram, men de flesta duktiga boskapsvaktande hundar visar lovande egenskaper redan som unghundar.

Hane eller tik?

Enligt resultat från studier utförda i USA är det ingen skillnad i effektivitet mellan hanar och tikar. Valet mellan könen är därför upp till djurhållaren. För att undvika framtida problem, kan det dock vara bra att ta hänsyn till könet hos eventuella andra boskapsvaktande hundar som finns på gården. Kastreras eller steriliseras hundarna är det inget större problem. Studieresultatet visar inte heller på någon skillnad i agerande gentemot rovdjur mellan kastrerade/steriliserade hundar och hundar som inte genomgått den processen. Vissa fördelar kan finnas med kastrering av hanhundar eller sterilisering av tikar. Löpningsperioder hos tiken kan ibland orsaka problem. Främmande hanhundar kan attraheras till tiken, vilket kan vara förödande om de främmande hundarna kommer in i fårfloeken. Om tiken får valpar är hon dessutom tillfälligt obrukbar. Kastrering/sterilisering minskar även risken för vandringsbeteenden hos hanar och eventuellt hos tikar. Om tiken ska steriliseras rekommenderas att detta görs vid sex månaders ålder, det vill säga innan första löpningen. Hanar bör kastreras vid cirka nio månaders ålder.

I Sverige finns inga särskilda rekommendationer för när sterilisering ska göras på hundar som ska fungera som boskapsvaktare, eftersom vi saknar erfarenhet av detta. Generellt brukar man i Sverige rekommendera att hunden tillåts bli mogen innan den kastreras eller steriliseras. Den mogna åldern varierar med rasen, men oftast föreslår veterinärer att hunden bör vara runt ett år gammal.

Ovan: Polski Owczarek Podhalanski.

FOTO: RIKAKO FUJITA

Nedan: Kangalhundar, Gästrikland.

FOTO: SUSANNE EDLUND

Hur många hundar?

Brukningsförfarandet på gården är avgörande för hur många hundar som behövs. Prestationsförmågan kommer att variera mellan olika hundar. Erfarna hundar kan effektivt patrullera några hundra hektar med stora mängder får medan yngre hundar oftast inte kan täcka lika stora områden.

Rovdjursart, rovdjurstäthet och rovdjurstryck påverkar också hur många hundar som behövs. Om rovdjuren är få och predationstrycket litet räcker det förmodligen med en hund på de allra flesta ställen. Viltskadecenter rekommenderar att man använder två hundar vid fritt skogsbete inom eller i nära anslutning till vargrevir.

Även områdets terräng har betydelse. Flacka, öppna marker kan ”täckas” av en hund. Om det finns mycket buskage, klippor och skog i hagen behövs det förmodligen flera hundar, särskilt om fåren inte betar i flock. Fårens beteende är alltså också av betydelse för antalet hundar. Får som betar och sover i flock bildar en avgränsad enhet som givetvis kan vaktas effektivare än om de betar och sover utspridda på flera platser.

FOTO: ÅSA SKÖLD

Vid införskaftet av en andra hund lär sig valpen mycket av den äldre hunden. Maremano Abruzzese-hannar med getter, Hälsingland.

I ett exempel från USA vaktade en ung komondorhane effektivt 600 tacklamm i en 60 hektar stor hage. I ett liknande exempel klarade en annan ung komondorhane inte av att vakta 600 bagglamm i en 80 hektar stor hage. Bagglammen betade utspridda över hagen, i vilken det fanns klippor och buskar som erbjöd skydd åt prärievargar. En äldre och mer erfaren hund hade kanske kunnat vakta bagglammen mer effektivt, men i det här fallet var snarare två hundar en bättre lösning. Vissa djurhållare, med uppemot 1000 tackor plus lamm, har minskat förlusterna till rovdjur med hjälp av en hund, medan andra har använt upp till fyra hundar.

Från många håll i världen rekommenderas att den oerfarne djurhållaren startar med en hund. När den första hunden är etablerad och säker i sin roll – och inte har utvecklat några oönskade beteenden som kan överföras till nya hundar – kan verksamheten utökas.

När väl den erfarna hunden har utvecklat ett effektivt sätt att utföra sin uppgift på, kan den fungera som en vägledare åt en yngre, otränad (men med får socialiserad) hund. Den yngre hunden kommer att härma den äldre och därmed lära sig rutinerna för att skydda fårflocken.

Hundar som arbetar på olika sätt kan komplettera varandra. En av hundarna kan till exempel vara mer benägen att patrullera av området medan den andra föredrar att stanna vid fårflocken och reagerar aggressivt enbart när något närmar sig.

FOTO: ANNE JUPPI

Maremmano Abruzzese-valp, Värmland.

Att utöka vaktstyrkan med en eller flera hundar kan även innebära problem. Om en hund har lagt sig till med oönskade beteenden är risken stor för att dessa även anammas av en ny hund. Det kan vara aggressivitet mot får, att inte stanna hos fåren eller att dra iväg på korta turer. Att hundar drar iväg på kortare eller längre turer är det vanligaste problemet i samband med att flera hundar ska vakta en och samma flock med tamdjur. Tidig träning och eventuell kastrering kan möjligtvis avhjälpa det problemet.

FOTO: MARIA SANDGREN

Boskapsvaktande hundar används inte bara till får. På bilden ses en Maremano Abruzzese med sin flock alpackor, Uppland.

Rekommendationer om antal hundar från övriga delar av världen (I. Hansen m fl, 2002):

I Israel, där hundarna skyddar djuren mot bland annat hyenor och vargar, används ofta 2–4 hundar per 100 får. Flockarna betar i hägn och har ibland tillsyn av herdar.

I Italien och Polen där mjölkfåren ofta betar i flock, används oftast 4–5 hundar per 500 får. En herde fungerar som flockledare. Fåren står i hägn om natten och när de mjölkas.

I USA är det vanligt att använda en herde och 5 hundar per 1000 får. Fåren samlas ihop under natten.

I Norge, där fåren har dålig flockkänsla och därför betar utspritt, rekommenderas inte större flockar än 200 tackor (vilket kan betyda ca 500 djur inklusive lamm). Två hundar per 500 får rekommenderas om djuren betar i hägn.

Från valp till boskapsvaktande hund

Socialisering

Målet med valpens fostran är att ge utlopp åt dess naturliga instinkter, för att på så vis få fram en mogen, effektiv boskapsvaktande hund som har de önskvärda karaktärerna.

Detta uppnås allra bäst genom tidigt och kontinuerligt umgänge mellan valpen och de tamdjur den ska vakta. På så vis skapas ett band mellan hunden och fåren. Om detta band av någon anledning inte utvecklas kommer hunden förmodligen inte att stanna hos fåren. 8 veckor är den ålder då valpen bör placeras hos fåren. Valpen bör genast placeras i den fålla man har ställt i ordning (se nästa sida). Det finns exempel på lyckade introduceringar och socialiseringar med två valpar, men det rekommenderas starkt att introducera endast en valp åt gången.

FOTO: AGOSTINO MOLINELLI

Under socialiseringsfasen bildas känslomässiga band mellan hunden och fåren. Socialiseringsfasen börjar då valpen är ca tre veckor, är som starkast vid 6-8 veckor och klingar av vid 12 veckors ålder. Maremmano Abruzzese.

En bra plats att föda upp och fostra en valp på, är en liten fålla med får (lamm). Det är viktigt att valpen inte kan rymma därifrån. En hund som nyligen tagits från sina kullsyskon eller haft frekvent kontakt med människor kanske inte vill stanna i sin fålla hos lammen. Om valpen lyckas lämna fållan till förmån för annat än får, kan benägenheten att rymma successivt bli starkare. Om den däremot inte kan rymma kommer det sociala bandet med fåren att stärkas. Då hunden lärt sig se fåren som sin flock kommer viljan att rymma ha minskat när den senare placeras i större fållor (från vilka den kan ta sig ut).

I USA behöver inte valpens första fålla vara större än 15 m². I Sverige ska en fålla vara minst 1,4 m² per tacka (3 m² om det är ekologisk fårhållning) exklusive foderhäcksutrymme och utrymme för hunden. Det finns minimimått för boxar och rastgårdar till hundar enligt svensk lag (se tabell 1 och 2 längst bak i häftet). Fållan bör givetvis utökas allteftersom hunden växer. Fållan ska innehålla 3–6 får, helst lamm (föräldralösa är ingen nackdel). Om inga lamm finns att tillgå, väljer man ut får som man vet inte kommer att vara aggressiva mot valpen. Fåren som är i fållan med hunden kan bytas ut med jämna mellanrum så att hunden exponeras för flera av de individer den senare kommer att leva med. *Det bör finnas en liten avdelning i fållan dit bara hunden kan ta sig, så att den kan komma undan från fåren.* På denna plats får hunden mat och skydd mot dåligt väder. Vatten kan finnas i gemensamma utrymmen så att lite umgänge mellan hunden och fåren tvingas fram. Den första tiden hunden är på gården bör den ses till flera gånger om dagen. Därefter ska den ses till minst en gång per dag för att kontrollera att den hittar mat och vatten och för att se att umgänget mellan fåren och hunden är lugnt och tryggt. Får som är aggressiva mot hunden ska genast bytas ut. Under den dagliga tillsynen är det tillåtet att klappa hunden, men för mycket lek och kelska undvikas. Det är med fåren hunden ska utveckla starkast band, inte med människor. Hunden kan dock släppas ut ur fållan några gånger i veckan för att få springa lite. Man bör helst klappa hunden i fållan eller när den är bland fåren – *aldrig* genom stängslet eller över en grind, då det kan leda till att hunden söker sig till sådana ställen.

Socialisering hos hundar är en utvecklande fas då bestående känslomässiga band skapas lätt och snabbt. Forskningsresultat visar att soci-

aliseringen börjar vid 3 veckors ålder, är som starkast vid 6–8 veckor och klingar av efter 12 veckor. Därefter kan det vara mycket svårt att få hunden att skapa djupare band till tamdjur. Det är bra om hunden skiljs från sina kullsyskon så snart som möjligt efter 8 veckors ålder. Den ensamma hunden söker då sällskap hos fåren, samtidigt som den är bortplockad ur rangordningen i kullen. För valpar som varit undergivna i kullen kan detta öka självförtroendet. Kroppskontakt mellan hunden och fåren underlättar hundens utveckling av ett känslomässigt band till tamdjuren.

Vissa valpar visar flockbeteenden i grupper om tre hundar eller fler. En flock hundar inkluderar ofta får i sin lek och rivna eller bitna öron, avriven ull eller allvarligare skador kan bli resultatet. Våldsam lek är skadlig för fåren samtidigt som den gynnar oönskade beteenden hos valpen. Det kan bli ett mycket allvarligt problem och bör noga övervakas och korrigeras. Däremot kan försiktig lek med fåren tolereras och även vara bra för bandet mellan hunden och fåren. Om en valp leker för mycket och för hårt med fåren bör man genast tillrättavisa hunden. Valpar lär sig fort, och en lätt omruskning då man håller i nackskinnet samtidigt som man ger kommandot ”NEJ” kan vara en effektiv uppläxning. För mycket lek kan ibland även kontrolleras genom att valpen får gå med större lamm eller får som inte tolererar valpens mer våldsamma typ av lek. Om man inte kan lita på valpen och därför inte törs lämna den ensam med lamm, kan ett annat alternativ vara att separera hunden och fåren i fällor som står bredvid varandra. Den lösningen bör endast vara tillfällig, men kan vara från flera dagar till några veckor. Under den perioden kan hunden släppas in till fåren under övervakning.

Efter den första socialiseringsperioden (valpen bör nu vara minst 16 veckor) kan hunden och fåren den gått med släppas in i den övriga flocken i hägnet. Det kan ändå vara bra att under ytterligare några veckors tid stänga in hunden med några få får under natten. Hunden ska enligt Jordbruksverkets föreskrifter ha tillgång till regn-, vind- och solskydd. Skyddet ska vara ventilerat och golvet ska vara torrt, rent och mjukt (*SJVFS 2008:5*). Att placera en saltsten till fåren på baksidan av hundens ”ställe” kan vara en god idé då det gör platsen till en ”socialiseringsplats” (*Lorenz & Coppinger 1996*).

Fasen då valpen släpps ut i en ny fälla är kritisk, då den konfron-

teras med en delvis ny miljö och exponeras för får som eventuellt kan vara aggressiva. Förändringen bör övervakas så att till exempel inga får skadar eller skrämmer hunden. Den kommer förmodligen att reagera på sin nyvunna frihet med entusiasm och vilja undersöka den nya miljön. Den kommer antagligen, beroende på hur stängslet ser ut, att ta sig ut ur hagen på olika ställen. Om den inte självmant återvänder till fåren ska man föra tillbaka den och uppmuntra den att stanna kvar. Hunden kan uppmuntras att stanna med beröm när den gör rätt. Man bör även flytta med hundens matskål eller andra saker den känner igen så att den får en hemkänsla. Upprepa återbördandet av hunden till hägnet så ofta det behövs. Den kan, om det blir nödvändigt, bindas vid sitt hus i kortare stunder men det måste ske nära fåren. Om den första socialiseringsperioden genomförts på ett bra sätt borde hunden föredra att vara i hagen med fåren. Det är mycket viktigt att hunden inte tillåts vara vid boningshuset, hos barn eller på något annat ställe där inte fåren är. Om hunden fortsätter att lämna fåren ska man sätta tillbaka den i dess lilla fälla med några får över natten och försöka igen dagen därpå.

När hunden väl utvecklat ett starkt band med fåren och stannar hos dem kan den komma att inkludera områden även utanför hägnet i sina spaningar. Under vissa förhållanden kan en hund som forcerar stängsel och skapar en buffertzona strax utanför stängslet vara en effektivare vakt än en som helt och hållet rör sig i hägnet. Av flera anledningar kan det dock vara önskvärt att hunden håller sig enbart inom hägnet, till exempel i områden med många gårdar och grannar.

Allt eftersom hunden mognar kommer det förmodligen att ske förändringar i hundens inställning till att vara med fåren. Vissa valpar som inte stannar i ett hägn kan mycket väl stanna i ett annat, medan andra hundar kan ha svårt att anpassa sig till att frekvent bli flyttade mellan olika hagar. En del hundar kan i takt med mognad plötsligt uppvisa ett starkare intresse för får och att vakta dem. Valpar kan ibland visa ett större ansvar när de flyttas från en liten fälla till en stor hage med får på bete.

Träning och lydnad

Det är viktigt att träna hunden till viss lydnad. En hund bör förstå innebörden av ordet ”NEJ” och ska sluta med vad den än håller på med när kommandot ges. Kommandot ska enbart användas när hunden gör något som definitivt är fel, till exempel tuggar på får, jagar får eller cyklister eller hoppar på folk. Om kommandot ska verka kraftfullt bör det inte missbrukas genom att det används oförsiktigt. Hunden bör också läras att komma på inkallning eller åtminstone att stanna där den är så att den kan fångas in. En hanterbar hund är en nödvändighet, bland annat för hundens hälsa. Om man vill att hunden alltid ska komma på inkallning ska man se till att hunden uppfattar det som positivt att lyda. Inkallningskommandot ska inte användas för att kalla på den när man tänker tillrättavisa den för något fel den gjort. Om man behöver tillrättavisa hunden ska man gå fram till den och göra det.

Hunden bör kunna gå i koppel. Det kommer förmodligen stunder

FOTO: LINN SVENSSON

Det kommer stunder när man behöver gå med hunden i koppel eller sätta den tillfälligt på lina. Man bör därför lära hunden att gå i koppel. Pyrenéerhund, Värmland.

då man behöver koppla hunden, eller tillfälligt ha den bunden i lina. Det kan även vara bra att lära hunden kommandona ”Gå till fåren” eller ”Stanna hos fåren” (*W. Smietana, Polen*).

Det går givetvis att lära hunden flera kommandon än de vi tagit upp här, men det är viktigt att komma ihåg att de boskapsvaktande hundraserna är självständiga i grunden. Största delen av sitt arbetande liv kommer de förmodligen att spendera utan övervakning av människor, beroende på vilken brukningsmetod som används på gården. Även om hunden kan tränas i lydriad kan man diskutera värdet i att lära hunden flera kommandon som har liten eller ingen nytta för den arbetande hunden eller för djurhållaren. För mycket träning kan dessutom utveckla eller stärka bandet mellan hund och människa (och försvaga det mellan hunden och fåren), något man vill undvika om hunden ska arbeta som boskapsvaktare utan övervakning av människor.

Lydnadsträning av hunden kan utövas på flera sätt, här följer några enkla saker man bör tänka på:

FOTO: LINN SVENSSON

Ger man sin boskapsvaktande hund för mycket kärlek och ömhet är risken stor för att den kommer att knyta starka band till människor istället för till djuren den ska vakta. Då faller hela syftet med den boskapsvaktande hunden. Polsk Tatrakund.

- Hundskötaren bör vara bestämd i sina kommandon och förvänta sig ett visst gensvar från hunden.
- Hunden ska berömmas vid korrekta beteenden och hellre än att verbalt eller fysiskt tillrättavisa en valp för ett felaktigt beteende kan man hålla inne med beröm. Uteblivet beröm blir då en form av bestraffning. Med den positiva framtoningen uppnås ofta resultat och man riskerar inte att valpen blir skygg och rädd för människor. Vissa hundar tar inte bestraffning särskilt väl, men en korrekt utförd tillrättavisning gör inte ens den mest undergivna valpen skygg, så länge den beröms oftare än den tillrättavisas.
- Efter en tillrättavisning bör man (om möjligt) ge valpen en chans att uppvisa ett riktigt beteende och därefter berömma den när den gör rätt. Hundskötaren bör förvissa sig om att en positiv upplevelse (där hunden kan berömmas) följer efter en tillrättavisning.
- Om hunden ska tillrättavisas för något den gjort ska detta helst ske inom några sekunder efter det oönskade beteendet. Att korrigera hunden efter flera timmar eller minuter efter det att den gjort fel, ger oftast inget resultat.

Den vaktande egenskapen hos hunden är i hög grad instinktiv. Det skulle vara svårt att träna en hund som saknar de vaktande instinkterna till att utföra nödvändiga rutiner som patrullering, skall och doftmarkeringar. Hunden kommer förmodligen ändå att behöva viss vägledning i sin utveckling och bör ibland förevisas om hur den ska bete sig. Den vaktande hunden är ett arbetande djur och ska behandlas som ett sådant. Den är ingen sällskapshund och det är viktigt att alltid komma ihåg just det.

Miljöträning och kontakt med människor

Det finns en lagom nivå av kontakt mellan människa och boskapsvaktande hund, men den varierar med hundens personlighet. Hunden ska som minimum besökas dagligen vilket också är ett krav enligt svensk lag (SFS 1988:534). De dagliga besöken innebär tillfällen att kontrollera hundens hälsa och berömma hunden för att den stannar hos fåren. Naturligtvis måste brukaren göra fler besök och ha tätare kontakt i början när hunden är valp och unghund.

För lite kontakt med människor kan leda till att hunden blir rädd eller skygg för människor, vilket leder till att den blir svårare att hantera till exempel i samband med flytt mellan fållor, veterinärbesök och vid hantering av fåren. Rädda hundar i kombination med för lite kontakt med människor kan reagera med aggressivitet när de känner sig trängda och det är något man vill undvika. För mycket kontakt med människor riskerar i stället att bryta banden mellan hunden och tamdjuren.

Kontakten med människor ska i princip vara sådan att den inte hotar bandet som hunden har till fåren, utan att hunden är rädd för eller aggressiv mot människor. Den bör istället vara van vid att människor kommer och går i ladugården eller i hagen. Hunden behöver inte vara kontaktsökande; det är helt i sin ordning att den inte kommer fram till främmande människor som går in i hägnet så länge den agerar med ointresse och inte med rädsla.

Miljöträning är bra även för boskapsvaktande hundar, fastän livet för dem kan vara begränsat till en beteshage. Från det att hunden är liten kan man låta den vänja sig vid att det kommer och går främmande människor i ladugården, utan att dessa varken hälsar eller tar kontakt. Detsamma gäller i beteshagen. Hunden måste vara van vid detta för att djurhållaren ska kunna känna sig trygg med att den inte utvecklar vaktbeteende gentemot människor. Annan miljöträning är att cykla utanför hägnet om man vet att hunden kommer att gå i fållor som ligger i anslutning till vägar och att uppmuntra människor att gå förbi hagen utan att hälsa på hunden redan när den är ung.

Samspel mellan hund och får

De flesta valpar är undergivna gentemot lamm, särskilt vid första mötet. När de vant sig vid varandra försöker en del valpar uppmuntra lammen till lek. Lammen svarar ofta genom att flytta sig undan, stånga lätt mot hunden eller ibland tumla runt med den.

Vissa hundar visar ett stort intresse för att sköta om lammen och kan spendera flera minuter med att slicka dem, särskilt runt ansiktet, öronen och i könsregionen. Ett sådant omhändertagande beteende kan stärka banden mellan hunden och fåren.

Hunden kommer i takt med mognad att bli mer aktiv i sin roll som boskapsvaktande hund. Vissa beteenden ökar i frekvens, till exempel patrullering och doftmarkeringar. Mastino Abruzzese.

Hundens ålder och effektiv vakt

Mogna, effektiva och erfarna boskapsvaktande hundar är generellt inte tillgängliga på marknaden. De flesta djurhållare måste börja med en oerfaren valp och ge den vägledning i sin utveckling till vuxen vaktande hund. När hunden når en viss mental mognad kommer den att börja vakta och visa revirbeteende gentemot rovdjur eller andra hundar som i vakthundens ögon hotar flocken. Det finns ingen bestämd ålder för när en ung hund kan förväntas ha nått den grad av mognad som behövs för att hunden ska bli en effektiv boskapsvaktare. Däremot finns det några faktorer som indikerar hur redo och mogen hunden är för att tillträda rollen som boskapsvaktare. Följande beteenden utförs allt oftare när hunden är mogen för sin vaktande roll:

1. Hanhundar (och ibland tikar) urinerar med lyft ben, istället för att urinera sittande på huk.
2. Revirmarkeringar (urin och avföring) utförs ofta och markeringarna koncentreras till hägnets ytterområden.
3. Skall mot okända saker eller ljud blir mer förutsägbara och riktningsorienterade.
4. Hunden är mer aktiv och i längre perioder.
5. Hunden blir mer intresserad av fåren än av djurhållaren.
6. Patrullering utförs oftare och i större områden. Med patrullering menas att hunden lämnar fåren och gör undersökande turer i hägnet, under vilka den även kan doftmarkera.

Hundar visar flera av dessa beteenden (1–6) redan när de är runt 4,5 månad gamla. Innan en valp sätts i en fårhage där förlusterna till rovdjur är stora, ska valpen ha fysisk kapacitet, vilket innebär att den ska vara stor nog att försvara sig själv mot rovdjur om det skulle bli nödvändigt. Hunden ska vara minst 6 månader innan den går ut med tamdjur på fritt skogsbyte.

Vid sitt första möte med rovdjur kan hunden reagera med osäkerhet eller till och med rädsla. I ett exempel från USA berättas om en fysiskt vuxen hund som blev jagad av en prärievarg som var mindre än hälften så stor som hunden. Under detta första möte med en prärievarg visade

FOTO: RIKAKO FUJITA

Många djurhållare blir förvånade över att hundar som tycks tillbringa mycket tid med att sova ändå kan vakta djuren effektivt. Cão da Serra da Estrela.

hunden ett omoget beteende och sprang ifrån rovdjuret. Dagen därpå jagade emellertid hunden prärievargen, vilket den även gjorde vid alla följande tillfällen. Andra hundar kanske hade reagerat annorlunda. För det mesta rekommenderas att valpen flyttas ut i huvudflocken, tillsammans med fåren den vuxit upp med de första månaderna, så snart den är stor nog att följa med fåren *och* kan försvara sig. Ett vanligt misstag är att vänta för länge med att släppa ut hunden till huvudflocken.

Dagliga rutiner

Vad kan man förvänta sig av hunden under ett dygn?

En del människor förvånas över att hundar som verkar sova största delen av tiden ändå kan vara effektiva boskapsvaktare. Vissa hundar (särskilt unga) kan spendera mycket tid med att sova. Om fåren är aktiva är förmodligen även hunden aktiv, men den är nödvändigtvis inte tillsammans med fåren hela tiden. Den kan sova under dagen när fåren betar, eller befinna sig ett stycke bort och undersöka andra delar av hägnet. Med erfarenhet lär sig hunden när störningar är mer sannolika (till exempel om kvällar eller tidiga morgnar) och kommer då att patrullera och vara aktiv. En hund vilar ofta hos fåren, men rusar snabbt upp vid störningar. En del får verkar till och med lära sig att söka upp hunden när de blivit skrämda av något.

En boskapsvaktande hund använder sina sinnen och sin erfarenhet

för att veta när och var den ska patrullera och hur den på bästa sätt ska hålla rovdjur borta från hägnet. En del människor har av okunnighet försökt överföra sina egna rutiner för tillsyn på hunden. Men hunden bör ha fria tyglar att själv utveckla sitt vaktbeteende och sina rutiner, givetvis inom ramen för bruksförfarandet på gården.

Hundens reaktion på obehagliga upplevelser

Vissa omständigheter kan få även effektiva vakthundar att lämna fåren eller temporärt avbryta sin roll som beskyddare. Intensiva regnskurar eller flera dagars ihållande regn har fått en del hundar att lämna fåren och återvända till gården. Problemet är mindre sannolikt i ett hägn där hunden har någon form av skydd att gå in i vid sådant väder. Om hunden går med djur på fritt skogsbete, där den inte har tillgång till skydd, kan den lämna flocken i sitt sökande efter ett skydd. Om hunden är skotträdd eller rädd för höga ljud kan även sådana ljud få den att lämna flocken.

FOTO: PER HOLMGREN

Maremano Abruzzese hane, Värmland.

Lamningsperioden

Vad gör man med en ny boskapshund under lamningsperioden?

Det finns inga absoluta regler att följa, men förslagen nedan kanske kan vara till hjälp om situationen känns osäker.

Tackan är under lamningsperioden mer försvarsbenägen och mer utsatt för stress än under någon annan period. Det lekfulla beteendet hos en valp eller unghund kan vara skadligt för fåren både före, under och efter lamningen och av den anledningen kanske unga hundar inte alltid bör vara hos tackorna. När lamningen väl är över kan hunden återförenas med fåren under djurhållarens övervakning. Lammen kommer snabbt att vänja sig vid hunden och tackorna kommer att förstå att hunden inte är något hot mot lammen. Om hunden agerar lugnt kan den vara ensam med fåren under längre perioder till dess den stannar med dem permanent.

Man bör vara mycket uppmärksam och inte låta den unga hunden göra några allvarliga misstag. Här, som i många andra situationer, är förebyggande åtgärder bättre än att försöka lösa problem när det väl uppstått. När hunden varit med om en lamningssäsong och visat att det fungerar kan den vara med fåren under hela nästa lamningsperiod. Flera hundägare rapporterar om hundar som visar stort intresse för lamningen, som skyddar lamm mot dåligt väder, som hjälper tackorna att slicka rent lammen och som via skall talar om för djurhållaren att lamm har anlänt. Djurhållaren måste bestämma hur mycket frihet hunden ska få under den här perioden. Även hundar som varit med förut kan göra misstag.

Många hundar kommer att äta efterbörd och eventuella rester av får. Inget tyder dock på att detta skulle göra dem mer benägna att angripa får. Hundarna får dock inte utveckla ett sådant intresse för efterbördar att de nästan drar ut dem ur tackorna för att kunna äta dem direkt. Däremot är det viktigt att man omgående tar bort får som dött i hägnet, annars uppstår risken att en hund blir för intresserad av en död fårkropp och vaktar den istället för de levande fåren.

Boskapsvaktande hundar och vallhundar

Boskapsvaktande hundar och vallhundar kan vanligtvis arbeta tillsammans på gården. De båda hundarna bör vara bekanta med varandra, men får inte leka med varandra. Sociala band mellan dem kan göra att vakthunden lämnar flocken för att söka upp vallhunden. Boskapsvaktande hundar som inte är mentalt mogna i sin roll kan ibland försöka härma vallhundar som flyttar fåren, men detta ska inte tillåtas. Unga hundar kan också försöka ingripa i vallhundens arbete. I sådana situationer kan de behöva bindas. När hunden växt till sig mentalt kommer den att förstå att det ibland är vallhunden som bestämmer, men att den själv tillåts dominera under övrig tid. Slagsmål kan förekomma mellan vallhunden och boskapsvaktaren under tiden de lär sig sina roller. Får som betar med en boskapshund kommer fortfarande att svara på vallhundens vallning. Får lär sig känna igen individuella hundar och kommer att svara på varje enskild hunds beteende.

FOTO: PER HOLMGRÉN

Hundar med känslomässiga band till tamdjuren stannar frivilligt hos dem. Maremmano Abruzzese-hannar, Värmland.

Hundar i arbete

Brukningförfarandet skiljer sig åt mellan frigående besättningar och besättningar i hägn, vilket också påverkar det generella konceptet att använda en boskapsvaktande hund. Hägn och hagar har stängsel som tydligt avgränsar ett fast område för hunden. Djur som betar på fritt bete har inga stängsel att rätta sig efter, vilket innebär att hundar som ska arbeta med dessa djur saknar väl avgränsade ytor att bevaka. En hund på fritt bete måste i stället lära sig att identifiera fåren och den ständigt växlande terrängen som ett territorium den ska försvara.

Hundar i hagar och hägn

Många djurhållare har under någon period bekymmer med hur de ska få hunden att stanna i hägnet med fåren. En korrekt hantering och socialisering under valpstadiet minskar riskerna för att problemet över huvud taget uppstår. Det är, som tidigare nämnts, synnerligen viktigt att omedelbart placera valpen tillsammans med eller nära fåren, borta från hus och folk. Om hunden redan från början utvecklar ett starkt band till fåren kommer den förmodligen bara att behöva korrigeras då och då. Om en ny hund eller valp behöver ytterligare uppmuntran att stanna hos fåren även efter socialiseringsperioden kan följande råd vara till nytta:

- Flytta med hundens regn- och vindskydd och matskålar eller andra objekt som hunden känner igen när hunden introduceras i ett främmande hägn.
- Djurhållaren bör gå med hunden (i lina om det är nödvändigt) runt hägnets ytterkanter. Detta bör upprepas varje dag till dess hunden lär sig området. Många hundar är entusiastiska när de utforskar nya områden och kommer att revirmarkera under promenaden.
- Hunden bör i början lämnas ensam med fåren under kortare perioder (en till flera timmar), vilka sedan successivt utökas i tid. Hunden kontrolleras med jämna mellanrum och beröms när den stannar i hägnet.
- Hunden ska bestämt föras tillbaka varje gång den lämnar hägnet och den bör inte bestraffas förrän den ordentligt *förstår vad som förväntas av den*.

Kangalhundar, Gästrikland.

Att arbeta med unga boskapsvaktande hundar kräver tålamod. Om upprepade ansträngningar ändå inte ger resultat kan man prova att binda hunden vid sitt hus med mat och vatten (och helst några får) under kortare stunder. En annan teknik som med framgång tillämpats i USA när hunden lämnat hagen för att återvända hem till gården, är att varje gång hunden lämnat hägnet genast placera den i "isolering" i en till flera dagar (isolering från får och andra djur, men med daglig tillsyn av människor). Efter isolering återbördas hunden till hägnet.

Vissa hundar kommer att lämna hägnet kortare perioder för att gå på upptäcktsfärd. Om det inte stör grannar eller andra tamdjur i närheten, kan hunden bli en effektivare väktare om den håller en buffertzoon runt hägnet. I de allra flesta fall kommer det ändå att vara önskvärt att hunden stannar innanför hägnet hela tiden, särskilt vid vägar och i områden med mycket bebyggelse och flera grannar.

Hundar med djur på fritt bete (bete som inte begränsas av stängsel)

Planering är ett viktigt moment när en hund ska gå lös med fritt betande djur (fäbodbruk eller liknande). Flera månader krävs för socialisering och för att förbereda valpen. Hunden bör ha nått en viss mental mognad innan den går med djuren på betet och vara tillräckligt stor för att kunna försvara sig mot stora rovdjur. Valpar bör vara minst 6 månader innan de går ut med djur på bete. Dessförinnan ska den givetvis ha socialiserats med djuren den ska vakta.

En vuxen erfaren hund kan introduceras hos får som ska gå på fritt bete. Den kan introduceras efter lamningssäsongen eller under annan tid då djuren hålls inom hägn under mer än en vecka. Under den här perioden kan djurhållaren/herden lära känna hunden och se till att hunden känner till kommandon som "NEJ" och "HIT". Den här tiden ger också djurhållaren möjlighet att se hur hunden och fåren kommer överens. Ett problem som många upplever i början är att fåren blir rädda för hunden. Om hunden och fåren placeras tillsammans i en lagom stor inhägnad eller hage kan inte fåren komma undan från hunden och de kommer att vänja sig vid den och lära sig att den inte är farlig.

På fritt bete reagerar får som inte är vana vid hunden med att springa ifrån den när den försöker närma sig. Om fåren upprepade gånger blir rädda och springer undan, kan hunden till slut tappa intresset och ignorera fåren. Det är således viktigt att fåren är vana vid hundens närvaro (det kan ta 1-6 veckor) innan de lämnar hägnet tillsammans för att gå på fritt bete.

Om hunden går med en herde ska den inte tillåtas att vara kring herden eller ett eventuellt läger hela tiden. Den ska vara med fåren, vilket kan behöva uppmuntras av herden. Att alltid mata hunden hos eller nära fåren kan vara ett sätt att göra detta på. Varje fribetande besättning är unik i vissa avseenden och samma metoder och lösningar passar inte överallt.

FOTO: TOMAS ERIKSSON

Det är inte bara hunden som ska vara känslomässigt knuten till får, även fåren ska vara vana vid hundens närvaro och vanor. Om fåren ständigt reagerar med att springa undan när hunden närmar sig finns risken att hunden till slut tappar intresset och ignorerar dem. Kangalhund.

Flyttning av hundar mellan fårfloccar och hägn

Om en hund har vuxit upp med får och utvecklat ett känslomässigt band till dem, ska det vara möjligt att flytta hunden mellan olika fårfloccar. En sådan hund kan även flyttas mellan olika områden, även till nya människor och omgivningar. Det är framför allt hundens band till får som gör en sådan flytt möjlig. Om det handlar om mindre floccar där hund och får flyttas mellan olika hägn i gårdens närhet behöver förmodligen inte banden mellan dem vara lika starka för att flyttningen ska fungera.

Det är givetvis praktiskt att kunna flytta hunden, men man bör vara medveten om att hundens framgång som boskapsvaktare underlättas av att den känner till området den ska bevaka. Om hunden flyttas till ett hägn med djur som den inte alls är van vid kan den i början reagera aggressivt mot dem. Om hunden ska flyttas mellan olika besättningar kan det vara bra att flytta med några får som hunden är van vid (*I. Hansen m fl 2002*).

Möten mellan hundar och rovdjur

Rävar reagerar förmodligen på hundens närvaro genom att försöka undvika en konfrontation och stannar därför på behörigt avstånd från flocken. Flera möten mellan vargar och boskapsvaktande hundar finns dokumenterade från andra länder. Utgången av möten mellan dessa hundar och vargar går inte att förutsäga. Vissa vargar undviker eller passerar bara förbi området, andra undersöker och visar upp sig och några kommer att slåss med vakthunden. Det förekommer att boskapsvaktande hundar dödas av vargar. Vargar blir sannolikt mer frustrerade än skrämda över närvaron av vakthundar.

Vid ett typiskt möte mellan en vakthund och en svartbjörn (40 kg – 140 kg) skäller hunden och närmar sig björnen för att konfrontera den. Björnen backar då vanligtvis ifrån hunden. Fysisk kontakt mellan hund och björn är förmodligen inte vanligt och hunden förföljer björnen flera hundra meter till dess björnen är på väg bort från fåren. Hunden återvänder oftast till fåren efter mötet med björnen. Grizzlybjörnar blir inte lika lätt avskräckta av boskapsvaktande hundar som svartbjörnar blir. I Norge har man dokumenterat några möten mellan skandinaviska brunbjörnar och minst två boskapsvaktande hundar. Hundarna har sprungit mot björnen och förföljt den när den lämnat området.

Resultaten från en studie i USA visade att 95 % av boskapshundarna var aggressiva mot prärievargar, vilka i storlek är ca en tredjedel av en vakthund, medan 74 % av hundarna var aggressiva mot främmande hundar som kom in i hägnet.

För- och nackdelar med boskapsvaktande hundar

Fördelar

I USA har man konstaterat följande fördelar med att använda boskapsvaktande hundar:

1. Minskade tamdjursförluster till rovdjur (även till räv).
2. Minskad arbetsinsats för brukaren (ingen flyttning av fåren till fållor nattetid, fåren betar mer i flock och är därför lättare att hantera).
3. Om användningen av nattfållor upphör kan hagarna utnyttjas bättre och fårens allmäntillstånd förbättras.
4. Ökad användning av områden där rovdjurstrycket tidigare omöjliggjorde djurhållning i större utsträckning.
5. Tidigare oanvända områden kan användas till bete, vilket gör det möjligt att utöka antalet djur i en besättning.
6. Skydd av gården.
7. Hunden gör brukaren uppmärksam på störningar (rovdjur) nära flocken.
8. Minskad oro hos brukaren.
9. Ökad självförtroende för brukaren för att klara av rovdjursproblem.

Nackdelar

Följande problem kan förekomma med boskapsvaktande hundar:

1. Hunden ofredar fåren (vanligtvis genom lek) vilket resulterar i skador eller döda djur.
2. Hunden vaktar inte fåren.
3. Hunden är aggressiv mot människor.
4. Hunden ofredar andra djur (vilt eller tamdjur).
5. Tidsödande arbete med att träna och övervaka hunden.
6. Hunden förstör egendom (tuggar och gräver).
7. Hunden blir sjuk, skadas eller dör i förtid.
8. Hunden rymmer och springer hos grannar och närliggande gårdar.

9. Hunden stör när fåren vallas.
10. Ekonomiska utgifter utan garanti för att hunden ska bli duktig.

Man bör vara medveten om att rovdjur ändå kan ta får eller andra tamdjur även om en boskapsvaktande hund är närvarande. Om det händer ska man först av allt undersöka om hunden var involverad i angreppet på tamdjuret. Uteslut inte hunden som skadegörare förrän det kan bevisas att det inte är den.

Det är osannolikt att en och samma brukare upplever alla fördelar eller råkar ut för samtliga problem med att använda en boskapsvaktande hund. För de flesta är den förebyggande åtgärden eller de minskade förlusterna tillräckligt, medan andra brukare upplever ett enstaka problem som ett problem för mycket.

FOTO: LINN SVENSSON

De flesta boskapsvaktande hundraserna är stora. Många ger också ett extra stort intryck då de har mycket päls runt nacke och manke. De är inte avlade till att vara aggressiva mot människor. Aggressivitet beror på genetiska faktorer och hundens erfarenhet av människor under socialiseringsfasen. Därför är det viktigt att hundarna exponeras för trevliga människor, såväl barn som vuxna, under den perioden. Polski Owczarek Podhalanski, även benämnd Polsk Tatrakund.

Ägaransvar

Hund och människa

Att ha en boskapsvaktande hund innebär ansvar. De traditionella boskapsvaktande raserna är stora och kraftfulla och bevakar sina intressen. Dessa intressen ska i första hand inkludera fåren och hägnet, men kan i vissa fall även innefatta gården och ägarens familj, särskilt om hunden tilläts tillträde till gården under fostringsprocessen och socialiseringsfasen.

De boskapsvaktande hundraserna är generellt inte avlade på att vara aggressiva mot människor. Vissa individer kan dock uppvisa högre grad av aggressivitet, vilket beror på genetiska faktorer samt valpens erfarenhet av människor, fram för allt under den utvecklande fasen i valpens liv då den är mellan 3–12 veckor gammal. Se till att valpen exponeras för trevliga människor, såväl barn som vuxna, under den här perioden. Men kom även ihåg att det fortfarande är djuren som hunden ska skapa starkast band till, inte människorna. Hunden ska ha positiv erfarenhet och positiv inställning till människor, men de boskapsvaktande raserna är avlade till självständighet och man får inte förvänta sig samma respons eller följsamhet från en sådan ras som från andra brukshundsraser. Från en studie av boskapsvaktande hundar i Nordamerika där 763 hundar var med, hade 7 % av hundarna någon gång bitit en människa (17 % av komondorerna, 9 % av de anatoliska herdehundarna, 6 % av akbasherna och 4 % av pyrenéerhundarna).

Vissa hundar kommer att visa mer aggressivitet och beskyddarinstinkt än andra och det är upp till ägaren att skydda människor som eventuellt kan vara i riskzonen. Grannar och gäster bör vara medvetna om att hunden/hundarna finns och det är även lämpligt att sätta upp skyltar på staketet som talar om att boskapsvaktande hundar finns i hägnet. Hundar som försöker inkludera ytterområden i sitt patrullerande bör korrigeras.

I Sverige finns ett strikt hundägaransvar vilket innebär att hundägaren är ansvarig för allt hunden gör (SFS 2007:1150). Det ligger alltså i hundägarens/djurhållarens intresse att träna hunden till att stanna i hägnet med djuren och att socialisera den på ett sådant sätt att risken för att hunden ska visa aggressivitet mot människor minimeras.

Hundar som går enbart med djur, eller med djur och herdar, på fritt bete kan också dra iväg ibland. Dessa hundar kanske inte utgör något hot mot andra människor eller hundar, men hunden får inte jaga vilt och den fyller heller ingen funktion om den är borta från flocken. Även dessa hundar ska korrigeras om de lämnar flocken på för långt avstånd och/eller vid för många tillfällen.

Hundens hälsa

En vuxen, erfaren och duktig boskapsvaktande hund är inte lätt att ersätta om något skulle hända den. Nödvändiga vaccinationer ska alltid genomföras. Hundens tänder bör kontrolleras regelbundet och örongångar ska hållas rena från hår. Kroppen ska kännas igenom med jämna mellanrum för att upptäcka eventuella skärsår eller bölder. Kontrollera även benuppbyggnad och muskelbildning för att se att allt står rätt till under hundens utveckling. Alla plötsliga förändringar i beteenden, matvanor eller avföringsvanor ska undersökas genast.

Hundens päls kan behöva omvårdnad mer eller mindre regelbundet beroende på rasen. Komondorens päls till exempel, behöver klippas eller kardash. Andra långhåriga hundar, som pyrenéer, kan också behöva pälsvård. Tovor bör tas bort regelbundet, särskilt runt öron och på tassar. En tovig päls kan leda till hudinfektioner, särskilt i varma och fuktiga områden, eller under varma och fuktiga perioder om somrarna. Klippning kan förebygga kroniska hud- och pälsproblem. Under en varm sommar är det viktigt att sköta pälsen och borsta ur den om det behövs. En hund som tycker det är alldeles för varmt kanske lämnar fåren och söker sig till skuggan. Se även till att hunden har riklig tillgång till kallt vatten under de varma perioderna (*Lorenz & Coppinger*).

Näringsriktig kost är en förutsättning för den arbetande hunden. Arbetande hundar kan spendera mycket energi på att patrullera och undersöka hägnen, beroende på dess storlek. Får hunden då inte mat efter mängden energi den förbrukar kan man heller inte förvänta sig att hunden ska fungera väl. I Nordamerika används ofta foderautomater för hundar som arbetar i stora hägn. Om en automat används ska fåren hindras från att äta upp hundens mat, annars kan konsekvensen bli att det aldrig finns mat åt hunden vilket medför att den för det mesta får

gå hungrig. Det kan också leda till att hunden blir fixerad vid foder-automaten och spenderar sin tid med att vakta den.

Boskapsvaktande hundar är härdiga hundar och använder sällan regn- eller vindskydd ens vid dåligt väder. De föredrar oftast att sova ute i det fria där de kan observera sin omgivning. De ska dock ha tillgång till skydd, dels på grund av väder, men också för att många hundar ser det som en kontaktplats och skyddet understödjer hundens vilja att bli kvar i hägnet.

Lagstiftning om hundhållning i Sverige

I Sverige finns flera lagar och regler för hundhållning och tillsyn av hunden. Som hundägare bör man känna till dessa:

- Djurskyddslag (1988:534)
- Djurskyddsförordning (1988:539)
- Lag (2007:1150) om tillsyn över hundar och katter
- Jaktlag (1987:259)
- Jaktförordning (1987:905)
- Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (2008:5) om hållande av hund och katt.
- Naturvårdsverkets föreskrifter och Allmänna råd om jakt och statens vilt (NFS 2002:18)

I Jordbruksverkets föreskrifter (*SJVFS 2008:5*) anges hur stora rastgårdar (till exempel fållan som används då valpen introduceras i tamdjursflocken) ska vara i förhållande till hundens storlek (tabell 1 och 2). När man planerar fållans storlek ska man inte glömma bort att även räkna in utrymme per tacka (1,4 m² per tacka, eller 3 m² om det är ekologisk fårhållning).

I samma föreskrifter står även att hunden ska ha tillgång till en koja om det saknas inomhusutrymme i anslutning till rastgården, hägnet eller hagen. Kojan ska vara konstruerad så att den skyddar mot blåst, direkt solsken, nederbörd, kyla och fukt. Den ska vara väl ventilerad och stor nog för att ge plats åt alla hundar som ska använda den att ligga ner samtidigt. Underlaget i kojans ska vara torrt, mjukt och rent.

Minimimått på rastgårdar för hundar. Siffrorna avser rastgårdens storlek i m² (SJVFS 2008:5).

Antal hundar	Hundens mankhöjd (i cm)					
	<25	25-35	36-45	46-55	56-65	>65
1	6	10	15	16	18	20
2	8	14	18	20	24	28
För varje ytterligare hund ökas ytan med	4	6	8	10	12	14

Minimimått på boxar där hundarna inte har fri tillgång till rastgård. Siffrorna avser boxens storlek i m² (SJVFS 2008:5).

Antal hundar	Hundens mankhöjd (i cm)					
	<25	25-35	36-45	46-55	56-65	>65
1	2	2	2,5	3,5	4,5	5,5
2	2	2,5	3,5	4,5	6	7,5
För varje ytterligare hund ökas ytan med	1	1	2	2	3	3

FOTO: INGA ÅNGSTEG

En boskapsvaktande hund behöver givetvis bra och lagom mängd mat. Alldeles för mycket mat kan leda till överenergetiska hundar som hittar på mindre bra sysselsättningar för att få utlopp för sin överskottsenergi, till exempel för intensiv lek med fåren. Maremmano Abruzzese-valp.

FOTO: RIKAKO FUJITA

Vid sällsynta tillfällen kan hunden skada eller döda sjuka, svaga eller "konstiga" får. Det beteendet är än så länge oförklarat. Fåret med hink på huvudet får här representera ett "konstigt" får. Hundarna på bilden är unghundar.

Förslag till problemlösning

(I. Hansen, m fl, 2002)

1. Valpen/unghunden biter på fåren

Om hunden visar på rovdjursbeteende genom att vilja bita på fåren kan man byta ut fåren i hundens fålla mot får som inte godtar det beteendet, utan istället stångar tillbaka på hunden. Hunden kan även få stora ben att tugga på så att den kan tillfredsställa tuggbehovet. Alternativt kan man själv vara närvarande och tillrättavisa hunden så fort den försöker bita på öronen eller i halsen på fåren. Om man inte klarar av att korrigera beteendet meddetsamma är det bättre att skilja hunden från fåren under en period, så att böjelsen inte får möjlighet att utvecklas. Om hunden inte blir avvänd från "rovdjursbeteendet" innan ett års ålder är det tveksamt om den kan användas som boskapsvaktande hund. Vid sällsynta tillfällen kan hunden skada eller döda sjuka, svaga eller "konstiga" får. Det beteendet är än så länge oförklarat. Får som har svår klövspalt eller som är försvagade av inre parasiter eller andra sjukdomar kan attackeras av hundar som i vanliga fall är pålitliga. Även får vars huvud eller fötter fastnat i till exempel ett fårnät har blivit skadade av hundar. Pålitliga hundar som visar ett ovanligt beteende

mot sjuka eller skadade får blir generellt inte fårdräpare. Behandla eller ta bort det sjuka eller konstiga fåret och ta inte bort hunden från dess arbete (*Lorenz & Coppinger, 1986*).

2. Valpen/unghunden springer efter får

Lekfull jakt är vanligt och bör korrigeras så snart som möjligt. Ofta är det ett "fårproblem" då det ofta utlöses av får som inte är vana vid hunden och därför springer undan när hunden försöker ta kontakt. Fåren ska alltså socialiseras på hunden också, inte bara tvärtom. Ett förslag på lösning är att placera hunden och fåren i en mindre fålla i upp till 14 dagar och omedelbart korrigera hunden om man ser den jaga något får.

3. Hunden rymmer från fåren

Detta beror oftast på att hunden inte har tillräckligt starka band till fåren och att tidiga rymningsförsök inte korrigerats. Det är ofta svårt att korrigera hunden för rymningar eftersom man sällan själv står bredvid och ser när det händer. Ett alternativ är elstängsel som hunden får respekt för. Att öva kommandot "stanna hos fåren" är också ett alternativ. Sedan gömmer man sig för hunden för att kunna se hur den gör när man sagt till den och korrigerar den om den gör fel. *Om man bestraffar hunden måste man tänka på att den kan komma att associera fåren eller hagen med bestraffning om man gör på fel sätt!*

4. Hunden är dominant

Det finns tillfällen när en boskapshund dominerar både folk, får och andra hundar. Det är ett dåligt tecken och det gäller att ta det ur hunden innan den anser sig vara ledare för flocken. Här gäller generell hunddressyr där man ska visa för hunden att den står lägst på rangskalan. Den ska sättas på plats medan den är ung, eftersom en sådan korrigerings av en vuxen hund kan vara mycket svår. Hunden ska tolerera att djurhållaren, eventuella herdar eller annan tillsynspersonal kan ta maten ifrån den. Den ska inte heller visa aggressivitet när den blir tillrättavisad. Man bör visa tydliga ledarsignaler när valpen är liten, till exempel genom att lägga den på rygg när man hanterar den.

5. Hunden är skygg för människor

Det är inte helt lätt att socialisera valpen rätt i förhållande till får och människor. Om hunden är mycket starkt socialiserad på får kan resultatet bli att den blir skygg för människor, men det betyder absolut inte att den också blir aggressiv mot människor. En hund som är skygg och starkt präglad på får kommer att reagera med att dra sig tillbaka till fåren när folk går förbi. För den vaktande hunden är det ingen nackdel så länge den inte är så skygg att man själv inte kan få tag i den. En skygg hund kommer förmodligen inte att hoppa på människor av ren glädje. Däremot kan den, om den blir inträngd i ett hörn, reagera med defensiv aggression, så att den försöker försvara sig. Man bör därför instruera människor i omgivningen om hur de ska bete sig gentemot hunden. Om en hund mot förmodan skulle bli alldeles för starkt präglad på får kan det vara nödvändigt att skilja den från fåren under en period för att låta den vara mer tillsammans med människor. Då ska man se till att den får enbart positiva upplevelser med människor.

6. Hunden är aggressiv mot människor

Det är naturligt att den boskapsvaktande hunden visar upp vaktinstinkter och varnar när det kommer främmande människor. Men hunden ska lugna sig och acceptera den främmande människan när ”ledaren” säger till. Boskapsvaktande hundar får under inga omständigheter ha ett sådant temperament att de angriper människor. Om hunden visar sådana tendenser bör den avlivas. Man ska inte ha överseende med ett sådant beteende och man måste vara medveten om att man som ägare av en boskapsvaktande hund har ett stort ansvar. Skärpa och aggressivitet kan ligga i generna, men är som regel en kombination av avel och för liten eller dålig erfarenhet av människor under hundens uppväxt. Det är mycket viktigt att hunden får erfarenhet av snälla och trevliga främmande människor, vuxna och barn, både under och efter socialiseringsperioden. Den bör också exponeras för olika stimuli, som till exempel cyklister, traktorer och joggare, efter det att socialiseringsfasen är över.

Det är förstås önskvärt att människor respekterar hundens varningar när de närmar sig fåren. Djurhållaren bör alltid informera om att hundar finns i hägnet genom att sätta upp skyltar.

Referenser

Green, J. S. & Woodruff, R. A. 1990. *Livestock guarding dogs: protecting sheep from predators*. Agriculture Information Bulletin No 588. U.S Department of Agriculture

Hansen, I., Christiansen, F. Linell, J. D. C. & Andersen, R., 2002. *Vokterhundmanual. En veiledning til brukere av vokterhund som tiltak mot rovviltskader på bufe*. Planteforsk Grønn forskning 24/2002.

Lorenz, J. R. & Coppinger, L. 1986. *Raising and Training a Livestock-guarding Dog*. Extension Circular 1238/April 1986. Oregon State University Extension Service

Rigg, R. 2001. *Livestock guarding dogs: their current use world wide*. IUCN/SSC Canid Specialist Group Occasional Paper No 1

Dr W. Smietana, Polish Academy, Krakow (muntlig referens)

Mer litteratur om boskapsvaktande hundar

Dawydiak, O. & Sims, D. 2004. *Livestock protection dogs. Selection, Care and Training*. Second edition

Coppinger R., et al, 1988. *A decade of livestock guarding dogs*. Proc. Vertebr. Pest Conf. (A.C. Crabb and R.E. Marsh, Eds.), Printed at Univ. of Calif., Davis. 13:209-214, 1988

Viltskadecenter (VSC) är ett nationellt kunskapscentrum rörande viltskador på egendom och inventering av stora rovdjur. VSC fungerar som ett servicecentrum för myndigheter, organisationer, djurägare, markägare och allmänhet i dessa frågor. VSC arbetar på uppdrag av Naturvårdsverket och tillhör institutionen för ekologi vid SLU, Sveriges lantbruksuniversitet.

Viltskadecenter, Grimsö Forskningsstation, 730 91 Riddarhyttan
Tel. 0581-920 70 www.slu.se/viltskadecenter

Skriften har delvis finansierats av Världsnaturfonden WWF
ISBN 978-91-86331-83-2 © Viltskadecenter 2015

FOTO: INGA ÄNGSTEG